

*Венгринович А. А.,**кандидат філологічних наук,**доцент кафедри німецької філології**Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника*

ПРИКМЕТНИКИ РІЗНОЇ МОРФОЛОГІЧНОЇ БУДОВИ ТА КІЛЬКІСТЬ СИНОНІМІВ У СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ (НА МАТЕРІАЛІ “DUDEN. SINN- UND SACHVERWANDTE WÖRTER. SYNONYMWÖRTERBUCH DER DEUTSCHEN SPRACHE”)

Анотація. У статті за допомогою спеціальних статистичних методів верифіковано зв'язок між кількістю синонімів німецького прикметника та його морфологічною будовою. Зі словника синонімів “Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache” за редакцією Вольфганга Мюллера виписано усі наявні прикметники, які розбито на 7 частотних підкласів кількості синонімів (від 1 синоніма до 7 і більше). Така класифікація дозволяє детальніше опрацювати прикметники як із невеликою кількістю синонімів, так і з кількістю синонімів 6, 7 і більше. Увесь корпус прикметників розбито на три класи: прості прикметники, похідні та складні, щоб з'ясувати, як морфологічна будова прикметника впливає на кількість його синонімів. Похідність слова – це його семантична і формальна вторинність, що в сучасній мові виявляється на основі співвіднесення похідного слова з твірним і відбивається в його двочленній структурі (твірна частина + формант). Формальна вторинність виражається в сукупності морфологічних та морфонологічних засобів, яким похідне слово відрізняється від твірного, – у формантах. Похідними є афіксальні та складні слова, абрєвіатури, одиниці, утворені конверсією та змішаним способом словотворення. Складні слова – похідні слова, утворені способом основоскладання чи словоскладання, що мають не менше ніж дві основи. Встановлення впливу морфологічної будови прикметника на кількість його синонімів може бути зроблено за допомогою критерію χ^2 (критерію хі-квадрат) та коефіцієнту спряженості (Φ). За допомогою критерію хі-квадрат можна визначити і наявність відповідності, і наявність відмінності між розподілом частот різних величин. Величина χ^2 вказує на наявність зв'язків між певними ознаками. Сила цих зв'язків вимірюється величиною коефіцієнта спряженості (Φ). Цей коефіцієнт може показувати не лише ступінь взаємозв'язку ознак, а й “спрямованість” їх спряженості.

Якщо якась певна кількість синонімів пов'язана з простими, похідними чи складними ознаковими словами, тобто якщо її емпіричні частоти перевищують теоретично очікувані, то в результаті статистичного аналізу отримуємо достатньо велику суму *****.

Ключові слова: кількість синонімів; прості, похідні, складні прикметники.

Незважаючи на доволі давно інвентарно-зчислювальну традицію у лексикології усвідомлення усього обсягу евристичного потенціалу дистрибутивно-статистичного підходу до дослідження об'єктів цієї дисципліни лише розпочинається (див. [1, с. 27-29] та [2, с. 414-415]). Ширша пізнаваність

корениться як у збагаченій все новими виокремленими для вивчення об'єктно-онтологічними рисами самого матеріалу, так і досконалішим інструментарієм, який більше відповідає намаганням проникнути до нових рівнів деталізації матеріалу та нових ширших ніж досі обсягів його вияву.

Одним із чинників досягнення цього ефекту є проведення аналізу усієї лексичної системи, розуміння лексики як множинності лексикографічних корпусів із наслідками їхнього статистичного опрацювання (див. [2, 3]).

Маємо на меті в даній статті з'ясувати, чи існують зв'язки між кількістю синонімів прикметника та його морфологічною будовою.

На основі словника синонімів “Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache” за редакцією Вольфганга Мюллера [4] опрацьовано наявні ознакові слова. Проаналізувавши синонімічний словник Дуден із загальною кількістю лем 82000, було виписано 4982 прикметники. Для успішного проведення лінгвостатистичного експерименту необхідно мати в своєму розпорядженні певні частотні підкласи кількості синонімів. Опрацьовуючи синонімічний словник, ми звернули увагу на те, що найбільша кількість прикметників виявляє 1-3 синоніми. Тому, враховуючи те, що прикметники з невеликою кількістю синонімів є найбільш представленими у нашій вибірці і, відповідно, потребують детальнішого вивчення, ми розбили увесь частотний простір на такі синонімічні зони: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 і більше синонімів. Така класифікація дозволяє детальніше опрацювати прикметники як із невеликою кількістю синонімів, так і з кількістю синонімів 6, 7 і більше.

Відносна частота вживання – 0,442, а похибка вибірки – 1%. Тому отриманий нами 1 відсоток свідчить про те, що одержана кількість прикладів є більш ніж достатньою для отримання статистично значущих результатів.

Увесь корпус прикметників слід розбити на три класи: прості прикметники, похідні та складні. Похідність слова – це його семантична і формальна вторинність, що в сучасній мові виявляється на основі співвіднесення похідного слова з твірним і відбивається в його двочленній структурі (твірна частина + формант) [5, с. 474]. Формальна вторинність виражається в сукупності морфологічних та морфонологічних засобів, яким похідне слово відрізняється від твірного, – у формантах. Похідними є афіксальні та складні слова, абрєвіатури, одиниці, утворені конверсією та змішаним способом словотворення.

Складні слова – похідні слова, утворені способом основоскладання чи словоскладання, що мають не менше ніж дві основи [5, с. 555].

Похідні та складні слова співвідносяться з реаліями об'єктивної дійсності й твірними словами. Порівняно з останніми вони є семантично і формально складнішими, бо передають поняття, залежні від поняття твірного, і мають у структурі елементи, які їх виражають. Морфологічні чинники впливають на багатозначність слова, а опосередковано і на кількість синонімів слова: похідні, складні слова завжди несуть у собі поняттєво-оцінну інформацію (див. [3]).

Було опрацьовано і слова, що складаються з однієї основи: *schmuck* (ошатний, гарний), *hübsch* (гарний, привабливий), *kahl* (лисий), *plump* (незграбний, вайлуватий), *klein* (малий), *schlank* (стрункий), *glatt* (гладкий), і складні слова, що складаються з двох і більше основ: *silberhaarig* (сивий), *sonnenverbrannt* (дуже засмаглий, випалений), *rothaarig* (рудий), *liebenswürdig* (люб'язний), *splitterfasernackt* (зовсім голий, у чому мати народила), *ellipsenförmig* (овальний, еліптичний).

До уваги бралися також активні і пасивні дієприкметники: *beliebt* (популярний), *gewinnend* (привабливий, чарівний, солодкокомовний), *entstellt* (деформований), *aufgedonnert* (виряджений, пишно вбраний, причепурений), *beschutzt* (взутий), *ausgezogen* (роздягнений), *spannend* (захоплюючий, хвилюючий), *einnehmend* (той, що вмє викликати довіру); похідні, утворені за допомогою афіксації: *kleidsam* (вишуканий, елегантний), *zerzaust* (розпатланий, скуйовджений), *unrasiert* (неголений), *bartlos* (безбородий, безвусий), *figürlich* (візерунковий), *strukturlos* (безструктурний, аморфний), *untief* (неглибокий), *lückenhaft* (неповний); прикметники-запозичення: *charmant* (привабливий), *simple* (простий), *clever* (розумний, тямущий), *overdressed* (причепурений), *topless* (оголений), *ladylike* (жіночий), оскільки вони функціонально і семантично є прикметниками. Хоча у лінгвістичній науці побутує неоднозначне трактування дієприкметника, ми схилиємось до думки тих науковців, які класифікують дієприкметники як прикметники дієслівного походження. Це певний клас слів зі своїм специфічним функціональним, семантичним і категоріальним спрямуванням, оскільки вони втратили свої дієслівні ознаки і означають уже не дію, а стали властивістю і ознаку. (див. [5]).

1. Група простих прикметників

До цієї групи належать прикметники: *streng* (суворий) – *strikt*, *drastisch*, *massiv*, *rigoros*, *rigide*, *energisch*, *entschieden*, *bestimmt* ... (7 і більше синонімів); *tolerant* (толерантний) – *duldsam*, *verständnisvoll*, *einsichtig*, *aufgeschlossen*, *weitherzig*, *freizugig*, *nachsichtig*, *schwach*, (abw.) ... (7 і більше синонімів); *frech* (зухвалий, нахабний) – *keck*, *vorlaut*, *vorwitzig*, *naseweis*, *dreist*, *kess*, *ungezogen*, *unartig*, *ungesittet* ... (7 і більше синонімів); *edel* (шляхетний, благородний) – *↑ kostbar* (1 синонім); *lieb* (чарівний, милий) – *teuer*, *wert*, *unersetzlich*, *artig*, *hübsch*, *verehrt* (6 синонімів); *riide* (брутальний, хамський) – *↑ unhöflich* (1 синонім); *brutal* (брутальний) – *↑ unbarmherzig* (1 синонім).

2. Група похідних прикметників

Сюди входять прикметники, типу: *misstrauisch* (недовірливий, підозрілий) – *↑ argwöhnisch* (1 синонім); *unbeeindruckt* (той, що не під враженням) – *ungerührt* (1 синонім); *willentlich* (навмисний) – *absichtlich* (1 синонім); *ehrbar* (шановний, добропорядний) – *ehrenhaft* (1 синонім); *lässig* (невимушений) – *ungezwungen* (1 синонім); *hündisch* (собачий, улесливий, догідливий) – *unterwürfig* (1 синонім); *rotzig* (нахабний) – *frech* (1 синонім); *lehrerhaft* (повчальний) – *lehrhaft* (1 синонім); *schamlos* (безсоромний, цинічний) – *frech* (1 синонім).

3. Група складних прикметників

До названої групи належать: *repressionsfrei* (вільний від репресій) – *↑ freiheitlich* (1 синонім); *hilfsbereit* (готовий допомогти) – *↑ gefällig* (1 синонім); *heimattreu* (патріотичний) *↑ heimatverbunden* (1 синонім); *kontaktschwach* (нетовариський) – *↑ unzugänglich* (1 синонім); *ehrenwert* (шановний, гідний) – *↑ ehrenhaft* (1 синонім); *nagelneu* (новесенький) – *↑ neu* (1 синонім); *saugrob* (дуже грубий) – *↑ unhöflich* (1 синонім).

Відомості про частоту розподілу ознакових слів різної морфологічної будови стосовно кількості синонімів подано в таблиці 1:

Перед нами постає питання, як морфологічна будова прикметника впливає на кількість його синонімів. Встановлення такого впливу може бути зроблено за допомогою критерію χ^2 та коефіцієнту спряженості (Φ).

Якщо якась певна кількість синонімів пов'язана з простими, похідними чи складними ознаковими словами, тобто якщо її емпіричні частоти перевищують теоретично очікувані, то в результаті статистичного аналізу отримуємо достатньо велику суму χ^2 .

У морфологічного класу «Прості слова» позитивні результати спостерігаємо у синонімічних зонах 2, 4, та 7 і більше синонімів. Зони 1, 3, 5 та 6 синонімів показали негативний результат. Для 99 ознакових слів частотного підкласу 2 синоніми виявлено: $\chi^2=91,84$; $\Phi=0,136$. Наведемо приклади синонімічних рядів:

spitz – *kautig*, *spöttisch*;
übel – *böse*, *schlimm*;
edel – *kostbar*, *adlig*;
schroff – *steil*, *unhöflich*.

Частотна підгрупа 4 синоніми показала результат $\chi^2=74,28$; $\Phi=0,122$, сюди належать такі синонімічні ряди, як *tief* – *abgrundtief*, *grundlos*, *bodenlos*, *nicht seicht*;
steif – *starr*, *nicht schlaff*, *nicht weich*, *fest*;
fest – *bleibend*, *dick*, *firm*, *unvergänglich*;
stumpf – *ungeschärft*, *unangespitzt*, *abgebrochen*, *nicht spitz*.

У синонімічній зоні 7 і більше $\chi^2=570,95$, $\Phi=0,338$. Наведемо приклади даної частотної підгрупи:

Таблиця 1

Розподіл прикметників-синонімів за морфологічною будовою

Морфологічні класи	Синонімічні зони							Загальна кількість
	1	2	3	4	5	6	7 і більше	
Прості	274	99	17	26	11	9	108	544
Складні	1125	98	38	21	14	7	55	1358
Похідні	2042	415	136	86	79	55	267	3080
Всього	3441	612	191	133	104	71	430	4982

Зв'язок між кількістю синонімів та прикметниками різної морфологічної будови

Морфологічні класи	Синонімічні зони						
	1	2	3	4	5	6	7 і більше
Прості	-	$\chi^2=91,84$	-	$\chi^2=74,28$	-	-	$\chi^2=570,95$
		$\Phi=0,136$		$\Phi=0,122$			$\Phi=0,338$
Складні	$\chi^2=235,69$	-	-	-	-	-	-
	$\Phi=0,217$						
Похідні	-	$\chi^2=7,04$	$\chi^2=4,69$	-	$\chi^2=5,65$	$\chi^2=4,67$	-
		$\Phi=0,037$	$\Phi=0,03$		$\Phi=0,034$	$\Phi=0,031$	

hoch – haushoch, turmhoch, hochmächtig, emporragend, aufragend, nicht niedrig, groß; groß – hochgewachsen, hochwüchsig, von hohem Wuchs, stattlich, hochaufgeschlossen, lang, baumgroß, baumlang, riesenhaft, riesig, zyklisch, mannshoch, hünenhaft, außergewöhnlich, gewaltig, hoch, sehr;

schwach – anfällig, hilflos, kraftlos, machtlos, tolerant, unbegabt, vordergründig.

Морфологічний клас «Похідні слова» показує результати у чотирьох синонімічних зонах, а саме у зонах 2, 3, 5 та 6 синонімів, тільки синонімічні зони 1 синонім та 4 синоніми показали негативний результат. Оскільки похідні слова – це слова, утворені від афіксів, які мають здатність змінювати семантику слова та надають прикметникові певного відтінку, а полісемантичні слова мають більшу можливість до утворення синонімів, саме тому, на нашу думку, синонімічні зони з більшою кількістю синонімів показують позитивний результат.

Для 415 прикметників частотного підкласу 2 синоніми отримано наступний результат: $\chi^2=7,04$; $\Phi=0,037$. Сюди належать такі синонімічні ряди, як

umständlich – ausführlich, unpraktisch;
unbefangen – ungewungen, unparteiisch;
wechselhaft – unausgeglichen, veränderlich;
unabgeschlossen – unerledigt, unvollständig.

Частотний підклас 3 синоніми показав результат: $\chi^2=4,69$; $\Phi=0,03$. Наведемо приклади синонімічних рядів:

vertieft – zugesichert, garantiert, versprechen;
heimisch – behaglich, einheimisch, heimatlich;
günstig – aussichtsreich, billig, erfreulich;
beachtlich – ansehnlich, außergewöhnlich, sehr.

Частотна підгрупа 5 синонімів – $\chi^2=5,65$; $\Phi=0,034$. Сюди належать такі синонімічні ряди, як

eingeführt – alteingeführt, anerkannt, gültig, geltend, üblich;
verliebt – entflammt, vernarrt, liebestoll, schmachtend, entbrannt;

anerzogen – erworben, angenommen, äußerlich, adressiert,
oberflächlich; versieget – verplombt, vernagelt, verschlossen, abgeschlossen, abgepackt.

Для 55 лем частотного підкласу 6 синонімів отримано такі дані: $\chi^2=4,67$; $\Phi=0,031$. До цього синонімічного підкласу належать такі ряди:
ruhelos – getrieben, umhergetrieben, umherirrend, rastlos, unruhig, ahasverisch;

formelhaft – stereotyp, ständig, wiederkehrend, gleichbleibend, sich wiederholend, feststehend;

psychisch – seelisch, geistig, mental, nervlich, psychologisch, seelenkundlich.

Клас «Складні слова» показали позитивний результат тільки у частотній зоні 1 синонім, де $\chi^2= 235,69$; $\Phi=0,217$. Для даної частотної підгрупи характерні такі синонімічні ряди, як

siegesgewiss – selbstbewusst;

redifreudig – gesprächig;

armselig – karg;

siegesicher – selbstbewusst.

Наступні шість синонімічні зони показали негативний результат. Сполучуючись із різними коренями та утворюючи з ними складні прикметники, втрачається широка категоріальна семантика слова, що призводить до зведення значення цього слова до одного із компонентів первісного значення. Відповідно, коли відбувається звуження семантики слова, зменшується кількість синонімів у цього слова. Саме це впливає на те, що тільки синонімічна зона 1 синонім показала такі значні позитивні результати.

Відомості про зв'язок морфологічної будови прикметника з кількістю синонімів подано у таблиці 2

Висновки. Лінгвостатистичний експеримент полягає в отриманні певних мовних відомостей з їх подальшим опрацюванням за допомогою спеціальних методів. Тому у роботі не лише отримано кількісні характеристики досліджуваного об'єкта, але і за допомогою спеціальних статистичних методів з'ясовано вірогідність одержаних результатів. Надалі виглядає доцільним вивчення впливу семантики прикметника, його стилістичного статусу та числа значень на кількість його синонімів.

Література:

1. Левицкий В.В. Квантитативные методы в лингвистике. Черновцы: Рута, 2004. 190 с.
2. Левицкий В.В. Семасиология. Винница: Нова книга, 2006. 512 с.
3. Levickij, V. & Wenhrynowytsch, A. Quantitative Charakteristika der substantivischen Synonymie im heutigen Deutsch. *Glottology*. 2014. 2(1). pp. 75–85. DOI: <https://doi.org/10.1515/glot-2009-0007>.
4. Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache. Herausgegeben und bearbeitet von Wolfgang Müller. Dudenverlag. Mannheim– Leipzig–Wien–Zürich, 1997. 858 S.
5. Українська мова: енциклопедія / редкол.: В.М. Русанівський та ін. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2004. 752 с.

Venhrynovych A. Adjectives of Different Morphological Structure and Number of Synonyms in Modern German Language (based on “Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache”)

Summary. In the article, the relationship between the number of synonyms of a German adjective and its morphological structure has been verified by means of special statistical methods. All the adjectives available in the dictionary of synonyms “Duden. Sinn- und sachverwandte Wörter. Synonymwörterbuch der deutschen Sprache” edited by Wolfgang Müller have been divided into 7 frequency subclasses in accordance with the number of synonyms (from 1 synonym to 7 and more). This classification has allowed us to elaborate on adjectives with a small

number of synonyms as well as with the number of synonyms 6, 7 and more. The whole corpus of adjectives has been divided into three classes: simple adjectives, derivatives and compound ones, in order to find out in what way the morphological structure of an adjective affects the number of its synonyms. Derivation of a word is its semantic and formal secondariness, which in modern language is manifested on the basis of correlation of the derived word with the forming one and is reflected in its binomial structure (forming part + formant). Formal secondariness is expressed in a set of morphological and morphonological means by which the derived word differs from the basic one – in formants. Derivatives include words with affixes and compound words, abbreviations, units formed by conversion and by mixed way of word-building. Compound words are derived words formed by means of either stem or word compounding and have at least two stems. The effect of the morphological structure

of an adjective on the number of its synonyms can be elucidated by means of χ^2 (chi-square) criterion and conjugation coefficient (F). With the help of the chi-square criterion, it is possible to determine both the presence of correspondence and the presence of differences between the frequency distribution of various values. The value of χ^2 indicates the presence of relationship between certain characteristics. The potency of this relationship is measured by means of conjugation coefficient (F). This coefficient can demonstrate not only the degree of interrelation of certain features, but also the “direction” of their conjugation.

If a certain number of synonyms is associated with simple, derived or compound feature words, i.e. if its empirical frequencies exceed the theoretically expected ones, the statistical analysis results in reasonably significant χ^2 value.

Key words: number of synonyms; simple, derivative and compound adjectives.